

ЖОРСТКІ РАМАНС: УЗНІКНЕННЕ ІСНАВАННЕ НА БЕЛАРУСІ

*А. М. Кукрэш,
БДПУ (Мінск)*

Анотацыя. У артыкуле ўздымаецца значнасць вывучэння фальклорнага жанру “жорсткі” раманс, разглядаюцца асаблівасці яго ўзнікнення на Беларусі.

Ключавыя словы: «жорсткі» раманс, мяшчанскі раманс.

У XIX ст., асабліва ў творчасці кампазітараў рамантычнага напрамку, раманс займае вядучае месца сярод жанраў, адлюстроўваючы характэрныя для дадзенага часу тэндэнцыі: зварот, з аднаго боку, да ўнутранага свету чалавека, з другога – да скарбніцы народнага мастацтва. Руская песенная творчасць сярэдзіны XVIII–XIX стст., якая дайшла да нашых дзён, прадстаўлена галоўным чынам ананімнымі аўтарамі. Мелодыя і тэкст, якія адлюстроўвалі эмацыянальныя настроі і перажыванні з жыцця людзей розных сацыяльных груп (часам песні і рамансы ўзнікалі ў тым ці іншым прафесійным асяроддзі, якое аб’ядноўвала людзей), дзякуючы даступнасці ўспрыняцця пераўтвараліся ў народныя. Жанр «жорсткі» раманс з’явіўся ў Расіі напрыканцы XVIII стагоддзя, калі былі зафіксаваны першыя рукапісныя запісы такіх песень [1, с. 202].

У другой чвэрці XIX стагоддзя ў жанры раманса вылучыліся дзве разнавіднасці: «бытавы раманс» і «класічны». Класічны, ён жа «высокі, лірычны ці салонны – раманс, камерны вакальны твор, напісаны вядомым кампазітарам на вершы вядомага паэта» [2, с. 50]. Шэраг славытых імёнаў, што звязаны з выкананнем папулярнага жанру раманса (Фёдар Шаляпін, Анастасія Вяльцава, Варвара Паніна, Странгіла Іртлач, Ізабэла Юр’ева, Вадзім Козін, Канстанцін Сакольскі, Пётр Лешчанка, Юрый Марфесі, Надзея Абухава, Аляксандр Вярцінскі, Тамара Цэрэтэлі, Кэто Джапарыдзэ, Ляля Чорная, Галіна Карава, Ала Баянава, Нані Брэгвадзэ, Валянціна Панамарова і інш.), і існаванне іх да сённяшняга часу сведчыць аб папулярнасці рамансаў.

Бытавы, ці гарадскі, раманс – гэта, звычайна, аўтарскія творы з простаю мелодыяй і гарманізацыяй, якія выконваліся прадстаўнікамі розных слаёў грамадства, ад знаці да гарадскіх нізоў. Музыкае суправаджэнне да гэтай разнавіднасці рамансаў стваралі вядомыя рускія кампазітары А. А. Аляб’еў, А. Е. Варламаў, А. Л. Гурылёў, П. П. Булахаў, А. І. Дзюбюк, С. І. Данаўраў. Ад бытавога гарадскога рамансу атрымаў сваё развіццё мяшчанскі, ці «жорсткі», раманс.

У сучаснай беларускай фалькларыстыцы не існуе адзінага азначэння для жанра «жорсткага» раманса. Узнік “жорсткі” раманс прыкладна ў сярэдзіне XIX ст., яго росквіт прыпадае на апошнюю чвэрць XIX – пачатак XX ст. Месцам узнікнення лічыцца горад, ці, калі больш дакладна, прыгарад, прадмесце, дзе жылі звычайна ніжэйшыя слаі грамадства, так званыя мяшчане – сяляне, якія прыйшлі на заробкі, рабочыя, рамеснікі, небагатыя гандляры. У названым асяроддзі пачала складвацца свая асаблівая культура як аб’яднанне гарадскоў і вясковаў, праявіла сваю жыццяздольнасць.

У «жорсткім» рамансе можна знайсці і падабенства, і адрозненне як з фальклорам, так і з літаратурай. Творы літаратурнага паходжання ператварыліся ў народныя песні і зажылі сваім фальклорным жыццём. У той час «жорсткі» раманс як частка «народнага» раманса пачаў цікавіць

расійскіх даследчыкаў, але, менавіта ён і стаў прычынай разладу, «калі стаўленне да бытавога раманса было яшчэ цяжкім, то жорсткі раманс быў адхілены зусім» [3, с. 84], ён лічыўся шкодным, нізкапробным, нават блатным. Паняцце «жорсткі» раманс часта ўспрымаецца ў негатыўным кантэксце, але гэты жанр з часам не страціў сваёй папулярнасці, аб чым сведчаць запісы фальклорных экспедыцый (фальклорныя экспедыцыі па Беларусі 2006–2008 гг.).

Цяжка знайсці яшчэ адзін жанр у фальклоры, які быў бы настолькі папулярны і любімы сярод простых людзей і настолькі ж зняважаны спецыялістамі. Жорсткі раманс да нядаўняга часу заставаўся ізгоем для фалькларыстаў. Чалавек новай эпохі не павінен быць такім сентыментальным, неадукаваным, вырашаць свае ўнутраныя праблемы такім нецывілізаваным чынам (праз забойствы, самазабойствы, помсту і г. д.). Тое, што мы называем мяшчанскімі рамансамі, народныя выканаўцы называюць прыгожа, паэтычна, пяшчотна: «жалючымі, слязлівымі, разлучнымі, душэраздзірацельнымі, праўдзівымі жаласлівымі, перажывацельнымі, даўняшнімі, мілымі, любезнымі, слязлівымі, страдацельнымі, сардэчнымі, душэўнымі». Тэрмін «мяшчанскі раманс» мы сустракаем у артыкуле У. А. Васілевіча ў энцыклапедыі «Беларускі фальклор»: «Жорсткі» раманс, сентыментальная, меладраматычная песня, часам літаратурнага паходжання» [4, с. 491]. «Хулители жестокого романа, ревностно оберегавшие традиции фольклора, как устно-поэтического творчества трудового народа, предприняли несложный идеологический маневр: романс был изъят из рабоче-крестьянского обихода и переадресован мещанству» [3, с. 84], таму сустракаецца і назва «мяшчанскі». На пашырэнне рускамоўнага раманса ў беларускім асяроддзі не мог не паўплываць і той факт, што ў выніку падаўлення нацыянальна-вызваленчага руху 1863 г. з Расіі ў наш край дзеля яго русіфікацыі былі прысланыя дзiesiąткі тысяч службоўцаў, вайскоўцаў, святароў, настаўнікаў і прадстаўнікоў іншых прафесій, далёкіх ад беларускай культуры. Са сваіх пасадак звальнялі мясцовых чыноўнікаў, настаўнікаў, святароў беларускага веравызнання, а на іх месца запрашаліся людзі з рускай глыбінкі, якія карысталіся тут значнымі прывілеямі. «З іх з'яўленнем прыйшла на Беларусь і іншая, расійская, пераважна гарадская культура, адной з яе праяў стаў мяшчанскі раманс» [5, с. 71]. Нягледзячы, часам, на «крымінальны» вынік і зыбкасць каштоўнасцей, «жорсткі» раманс не выклікае негатыўнага ўспрымання, хутчэй, наадварот, ён прымушае спачуваць, адклікацца сэрцам, разумець героя і нават апраўдаваць яго ў дадзеных, не вельмі «прыгожых» сітуацыях, тут існуе «вышэйшая справядлівасць па законам трагедыі» [6, с. 413].

Можна вылучыць наступныя асноўныя жанравыя прыметы «жорсткіх» рамансаў: сумесь рускай і беларускай моў (трасянка); тэматыка, сэнс твора лірычны, але звычайна з трагічным ухілам, яго змест прысвечаны нейкім пакутам, звычайна любоўным; эмацыянальнасць, перабольшванне эмацыянальных перажыванняў, як быццам бы выканаўца апавядае пра выпадак, які быў менавіта з ім; вострасюжэтнасць, пераважна драматычная развязка твора; дыялагічнасць (наяўнасць лірычнага героя і адрасата); інтымнасць, камернасць, адкрытасць; падмена каштоўнасцей ў (мастацкіх уцілітарнымі); прастата, даступнасць; пераважна сямейна-бытавы змест апавяду; даступнасцю тэксту і мелодыі; наскрозь пранізанаць падмена вечных каштоўнасцей. І хоць фальклор суправаджаў чалавека ўсё яго жыццё, мода на новы «перадавы» жанр выйшла ўперад.

У беларускім фальклоры таксама існуюць «жорсткія» рамансы, якія былі вельмі папулярныя напрыканцы XIX – пачатку XX ст. сярод моладзі таго часу, і перадаючыся наступным пакаленням, іх вельмі часта можна сустрэць у рэпертуары выканаўцаў з народа і занатаваць. Гэтыя песні прывабляюць выканаўцаў і слухачоў сваёй непасрэднасцю, багатым і мудрым жыццёвым сэнсам, вострымі канфліктамі, тонкім псіхалагізмам, сваеасаблівымі сюжэтамі. У той час жорсткія рамансы друкаваліся ў таных невялічкіх зборніках, дзе не заўсёды былі надрукаваны імёны аўтараў, словы даваліся не дакладна, як быццам бы па-памяці, а потым гэтыя тэксты перапісваліся яшчэ больш прыблізна, захоўваючы сэнс, але часам дадаваліся ці выкрэсліваліся асобныя строфы, якія не былі да спадобы чытачу і выканаўцу. Нязменным заставалася любоўная тэматыка, натуральны паказ падзей, драматызм зместу, жаданне выціснуць слёзы са слухачоў:

Разгарэлася кроў у грудзі маладой, / Каця ножык у грудзі ванзіла:

“За ізмену тваю, што ты бросілі, падлец, / І за всё я цебе атамсціла.”

Зап. у 2008 г. Кукрэш А.М., Аднадворцава М. в. Лахва Лунінецкага р.
ад Яўгеніі Міхайлаўны Самусевіч, 1927 г.н.

Сеў пад яблынькай кудравай / Сябе жыццё прыкрашчаць,
Выняў шашку, выняў востру, / Зняў галовушку і з плеч.

Зап. Кукрэш А.М. у 2009 г.в. Магіліцы Івацэвіцкага р.
ад Русак Ніны Міхайлаўны, 1928 г.н.

Жорсткі раманс мае куплетную пабудову, пераважна, рыфму, рытміку.

Прасачыўшы гісторыю развіцця раманса, можна канстатаваць, што раманс узнік у простым асяроддзі (творчасць вандроўных паэтаў-песеннікаў), як фальклорны жанр свой росквіт набыў на дабратворнай глебе высокай літаратуры і музыкі (прафесійныя і знакамітыя паэты, кампазітары і выканаўцы) і вярнуўся зноў у фальклорную традыцыю (мяшчанскі, ці «жорсткі», раманс).

Дзякуючы такому жанру, як «жорсткі» раманс, мы даем дадатковую магчымасць сучаснаму пакаленню і нашчадкам не толькі адчуць яшчэ адну літаратурную і музычную старонкі ў мастацкай культуры жыхароў Беларусі канца XIX – пачатку XX ст.

Літаратура

1. Памеранцава, Э. В. Баллада и жестокий романс / Э. В. Памеранцава // «Русский фольклор», XIV т., Л., 1974. – С. 202–209.

2. Левкодомов, Г. Ах, эти чёрные глаза... / Г. Левкодомов, Л. Фирсова. – М.: ЗАО РИФМЭ – 1998.

3. Костюхин, Е. А. Жестокий романс в контексте русской культуры / Е. А. Костюхин – // Русская литература. – № 3, 1998. – С. 83–97.

4. Беларускі фальклор: Энцыкл.: у 2 т. Т. 1 / Рэдкал.: Г. П. Пашкоў і інш. – Мінск: БелЭн, 2005. – С. 491.

5. Цітоў, В. С. Этнаграфічная спадчына: Беларусь. Краіна і людзі / В. С. Цітоў. – Мінск: выд-ва «Беларусь», 1996.

6. Адоньева, С. Современная баллада и жестокий романс / С. Адоньева, Н. Герасимова. – СПб.: Лимбах. – 1996. – С. 413.